O LISTĂ DE SOCOTELI DIN BANATUL SECOLULUI AL XIV-LEA

Informaţiile documentare disponibile despre dezvoltarea meşteşugărească şi comercială a Banatului în Evul Mediu sînt destul de reduse şi lapidare. Cu atît mai mult se impune cercetarea fondurilor de arhivă din ţară şi străinătate, cu cît ele păstrează încă mărturii documentare concludente pentru cunoaşterea acestui însemnat sector din viaţa Banatului medieval. Punerea lor în circuitul ştiinţific va amplifica imaginea asupra evoluţiei economice, insuficient cunoscută în prezent.

În fondurile de arhivă de la Budapesta se păstrează o listă de socoteli din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, prima de acest gen pentru Banat, cunoscută pînă în prezent[1]. Înainte de a prezenta şi comenta conţinutul documentului se impune încadrarea lui cronologică şi istorică. Legat în formă de caiet, manuscrisul — ale cărui file sînt numai în parte scrise — este nedatat. Doar o însemnare de arhivă mai recentă indică: „1380 körül Temesvári ... számolásai" (Socotelile lui ... despre Timişoara, din jurul lui 1380). Mályusz Elemér, care semnalează pentru prima dată importanţa documentului — fără a-l publica sau a-i exploata informaţiile — îl datează în jurul anului 1370[2]. Pe baza conţinutului şi a contextului istoric vom încerca o încadrare cronologică mai precisă.

Lista de socoteli cuprinde veniturile şi cheltuielile fostului ban al Bulgariei, Benedict Himfy, unul dintre cei mai puternici feudali din Banat şi chiar din regatul feudal maghiar[3]. După ce participă în anturajul regal la expediţia lui Ludovic I de Anjou în Italia, Benedict Himfy

---

[1] *Arhiva Naţională Maghiară Budapesta*, Dl. 37186, în fotocopie la Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca.

[2] Mályusz E., *A mezővárosi fejlődés*, în vol. *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*, sub red. Székely György, Budapesta, 1953, p. 136.

[3] Despre poziţia dominantă şi abuzurile comise de Benedict Himfy şi de membrii familiei sale în Banatul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIV-lea, cf. M. Holban, *Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în SMIM, vol. II (1957), p. 407—418; *Deposedări şi judecăţi în Banat pe vremea Angevinilor şi ilustrarea lor prin procesul Voya (1361—1378)*, în SMIM, vol. V (1962), p. 57—128.

https://biblioteca-digitala.ro

deține între 1363 și 1365 demnitatea de comite suprem de Bratislava[4]. În 1366 îl găsim atestat comite suprem de Timiș[5], iar în anul următor, cînd participă alături de frații săi Nicolae și Petru la expediția regală din Bulgaria, este înlocuit de Ladislau Koroghi și își reia la începutul anului 1368 — dar numai pentru scurt timp — locul în fruntea comitatului Timiș. În martie 1368 Benedict Himfy devine ban al Bulgariei în locul lui Ladislau Koroghi, care revine în demnitatea de comite suprem de Timiș[6]. La 19 septembrie 1369 regele i se adresează lui Benedict Himfy încă în calitate de ban al Bulgariei[7], pentru ca peste puțin timp, la 12 noiembrie 1369, Ludovic I să-i scrie ca fost ban bulgar (Benedicto condam Bano)[8], aceasta în urma desființării banatului Bulgariei. Ultima dată (12 noiembrie 1369) este importantă pentru cercetarea noastră, deoarece reprezintă termenul *post quem* al încadrării cronologice a listei de socoteli în care Benedict Himfy apare deja în calitate de fost ban *(ex mandato domini nostri videlicet Benedicti condam Bano)*. De la sfîrșitul anului 1369 și pînă în 1371 Benedict Himfy este atestat ca ban de Severin[9], iar apoi, pînă în 1375, este din nou comite suprem de Timiș[10]. În 1379 documentele îl amintesc în demnitatea de comite suprem de Bratislava[11], dată care constituie termenul *ante quem* al încadrării cronologice a listei de socoteli. Un element care ne permite și mai mult restrîngerea limitei cronologice este o dată din cuprinsul documentului: *„feria tercia videlicet in festo sancti Viti"* (f.5v) Consultînd calendarul pentru perioada 1369—1400 se constată că sărbătoarea sf. Vit cade în a treia zi a săptămînii din acest interval numai în anii 1372, 1378, 1389, 1395 și 1400. Limita *post quem* a datării listei fiind 1369, iar cea ante quem 1379, *ca ani ai redactării trebuie luați în considerare 1372 sau 1378.*

Cel care a întocmit lista de socoteli este magistrul Nicolae, fiul lui Paul (magister Nicolaus Pauli), care se pare că a fost un italian intrat în

---

[4] Lendvai M., *Temes vármegye nemes családjai*, vol. I, Budapesta, 1896, p. 55.

[5] Bárány Á., *Temesvármegye emléke*, Becicherecul Mare, 1848, p. 169.

[6] G. Fejér, *Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis*, tom IX, vol. 4, Buda, 1834, p. 120; Bárány Á., *op. cit., Documente*, p. 5; Pesty Fr., *Krassó vármegye története*, vol. III, Budapesta, 1882, p. 87; Ortvay T., *Oklevelek Temes vármegye és Temesvár város történetéhez*, vol. I, Bratislava, 1896, p. 106. Despre participarea lui Benedict Himfy la expediția lui Ludovic I și activitatea sa ca ban al Bulgariei, cf. O. O., *Magyar—bulgár összeköttetések*, în „Századok", vol. XXXII (1898), p. 121—123, cu documentele la O.O., *Oklevelek a magyar—bulgár összeköttetések történetéhez*, în „Történelmi Tár", 1898 (în special doc. IX, XI, XIII, p. 363—367) și Thallóczy L., *Nagy Lajos és a bulgár bánság*, în „Századok", vol. XXXIV (1900), p. 577—615.

[7] Thallóczy L., *op. cit.*, doc. VII, p. 608.

[8] Ortvay T., *op. cit.*, vol. I, p. 142.

[9] Pesty Fr., *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, vol. I, Budapesta, 1877, p. 263. Referirea din documente la Benedict Himfy ca fost ban (condam banus) se poate extinde deci — deși probabilitatea este redusă — și la banatul Severinului, ceea ce ar plasa termenul *post quem* al listei de socoteli *după anul 1371.*

[10] M. Holban, *Mărturii asupra rolului cnezilor...*, p. 411.

[11] G. Fejér, *Codex diplomaticus*, tom IX, vol. 5, Buda, 1834, p. 394.

https://biblioteca-digitala.ro

serviciul Himfyeştilor. În sprijinul ipotezei noastre ar pleda pe de-o parte participarea lui Benedict Himfy la expediţia regală din Italia (cînd ar fi avut ocazia să recruteze oameni în serviciul său) şi unele expresii folosite în document într-o anumită formă (de ex. quocius = bucătar; michi = mie; bochemicali = din Boemia). Pe de altă parte însă întrebuinţarea unor cuvinte maghiare, chiar dacă unele apar redate în forme corupte (de ex. kengel = scăriţă de şea; zekfw = cuişoare; rethe = vîrşă; mentenk = curea de harnaşament; rinka[12]; kondreg = ?) se pare că indică o persoană din Ungaria feudală, sau confirmă mai degrabă prima alternativă. Nu rămîne acum decît să analizăm informaţiile mai însemnate cuprinse în lista de socoteli, care se referă la istoria agrară, a meşteşugarilor şi a comerţului[13].

De mai multe ori sînt amintite morile de pe domeniul familiei Himfy şi în special cea de la Remetea Mare (localitatea după care familia îşi avea unul din predicatele nobiliare), care aduce din măcinarea grîului un venit de 5 florini. Lista menţionează în acelaşi timp carnea de bovine cumpărată pentru necesităţile bucătăriei şi boii percepuţi de la diferite localităţi sau persoane legate de familia Himfy. Este amintită cumpărarea unei cantităţi de vin, care provine cel mai probabil din podgoriile de la Remetea sau de la Recaş, menţionate în alte documente de epocă.

Mult mai bogate decît informaţiile referitoare la agricultură şi creşterea vitelor sînt cele privind meşteşugurile. În lista de socoteli întîlnim mai multe categorii de meşteşugari, care aparţin fie satelor de pe domeniul familiei, fie unor bresle din Timişoara[14]. Sînt astfel amintiţi: croitori (Item pro XX-ti denariis remutaui tunicam Chepaan *a sartore;* Item pro serico *sartori Petro* XVI denarios), fierari (o scăriţă de şea costînd 20 denari), olari (Item pro X denariis ollas comparaui), pielari (cumpărarea în mai multe rînduri a unor piese de harnaşament îi atestă cu prisosinţă)[15] sau dulgheri *(carpentarii)*[16]. Se face de asemenea menţiunea găitănarului Mihail *(filator ligaturarum),* căruia i se plătesc 12 florini pentru produsele executate.

Deosebit de interesante sînt informaţiile ce se referă la comerţ. Pen-

---

[12] Cf. Szamota I.—Zolnai Gy., *Magyar oklevél-szótár*, Budapesta, 1902—1906, s.v. Cuvîntul *rinka* este mai mult ca sigur preluat din limba română, cf. I. A. Candrea, *Dicţionarul enciclopedic „Cartea Românească"*, Bucureşti, 1931, p. 1072: *rîncă* (pl. *-ci*), funia sau lanţul ce se leagă de carîmbul carului; numit şi *postoroancă* sau *postorîncă;* T. Pamfile, *Industria casnică la români*, Bucureşti, 1910, p. 134.

[13] Pentru situaţia generală, cf. Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1954.

[14] Mályusz E., *op. cit.*, p. 136.

[15] O şea cu toate curelele harnaşamentului costa 1 fl. 5 den.

[16] Celor 7 dulgheri care lucrează la o construcţie de amploare li se plătesc în total 28½ fl., fiecărui dulgher cîte 3½ fl., iar meşterului lor 4 fl. Faptul că dulgherii sînt conduşi de un meşter *(magister)* face pe Mályusz E., *op. cit.*, p. 136—137 să presupună că ar aparţine unei bresle din Timişoara, un alt argument fiind retribuţia lor egală. Deasemenea, potrivit opiniei lui Mályusz, este greu de crezut că stăpînul feudal să plătească pe fiecare dulgher în parte, după ce se înţelesese în prealabil cu meşterul lor.

https://biblioteca-digitala.ro

tru prima dată este amintită o unitate de măsură proprie ținuturilor bănățene, *cîbla de Timișoara (cubulus Themesiensis).* Nu ne putem pronunța asupra mărimii ei, dar după toate probabilitățile se apropia de valoarea cîblei de Buda, Bratislava, Košice, Debrețin sau Oradea[17], ținînd seama și de marea variabilitate a acestor unități de volum în funcție de localitate și de epocă. Două însemnări[18] atestă importul de stofe fine de la Köln și din Boemia (2½ coți de stofă costau 66 denari). Tot ca articol de import, fără a putea preciza însă locul de origine, trebuie considerată catifeaua și mătasea pentru care se plătesc 10 florini 62 denari. Între produsele importate — fără a se face altă mențiune — sînt și cuișoarele, pentru cumpărarea cărora s-au cheltuit 21 denari[19]. Rămîne ca cercetările viitoare să stabilească dacă aceste produse erau aduse de negustori localnici, sau, (ceeace ni se pare mai probabil) de negustori străini.

Lista de socoteli mai oferă informații asupra unor proprietăți ale familiei Himfy[20] și a persoanelor legate de ea. De mai multe ori sînt notate încasări din „tributul Timișului" *(ex tributo Themesiensi),* care-i reveneau lui Benedict Himfy în calitatea sa de comite de Timiș. Acesta era și beneficiarul unei sume de 400 florini din partea orașelor Timișoara și Somlyó (Sumplio)[21], asupra cărora avea, după cîte se pare, unele drepturi. Din ținutul Maxond (în regiunea Deta—Gătaia—Vršac) Benedict Himfy încasa de asemenea, de mai multe ori, sume bănești considerabile. Oamenii săi de încredere — pe care marele feudal nu uita să-i răsplătească[22] — îi aduc dări în bani și în natură din posesiunile care aparțin familiei sau asupra cărora avea anumite drepturi: Nicolae, fiul lui Almus, plătește pentru posesiunea Sculea (lîngă Gătaia, jud. Timiș)[23] și teritoriul ce-i aparținea 42 de florini, același predînd 9 boi în contul posesiunilor Hodoș și Sculea; magistrul Luca din Lugoj contribuie cu 12 boi, iar posesiunile Periam și Satchinez cu 3 boi[24].

Analiza listei de socoteli a unui mare feudal din Banatul secolului al XIV-lea ne-a introdus în unele realități ale epocii cînd regalitatea

---

[17] N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României,* București, 1971, p. 191—192, consemnează primele mențiuni valorice ale cîblei de Buda (83,19 l), de Bratislava (61,4 l), de Košice (63 l), de Debrețin (83 l) și de Oradea (cîbla mică 43,4 l, iar cîbla mare 84, 4 l), care provin însă din secolul al XVI-lea.

[18] *Item domino Bano comparaui decem wlnas pannorum Coloniensium; Item domino nostro videlicet magistro Nicolao* (Nicolae, fratele lui Benedict Himfy — n.n.) *comparaui secundum dimidium wlnas panni bochemicali LXVI denarios.*

[19] *Item pro XXI denariis comparaui erbas videlicet zekfw.* Accepțiunea lui zekfw (= cuișoare) în sensul de mușețel (romaniță) ni se pare puțin probabilă, avînd în vedere atît prețul ridicat, cît și faptul că în cîmpia timișană se găsește din abundență.

[20] Cf. și Lendvai M., *op. cit.,* vol. I., p. 55.

[21] Astăzi Șemlacul Mare, lîngă Deta (jud. Timiș); C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* vol. II, București, 1968, p. 170.

[22] *Quosquidem denarios prescriptos* (25 florini — n.n.) *dedi vestre dominacioni. Vos eosdem denarios fecistis diuidere clientibus vestris quando ad regem transiuistis.*

[23] În document *Ezkalla.* Pentru identificare; C. Suciu, *op. cit.,* vol. II, p. 111.

[24] *Item de Perijemus et de Knez cum suis tenutis dederunt michi III boues.*

https://biblioteca-digitala.ro

pierde tot mai mult teren în lupta cu marea nobilime, care se comportă în proprietățile ei ca un adevărat suveran. Sîntem încredințați că viitoarele cercetări de arhivă vor scoate la lumină documente și mai concludente, care — coroborate cu cele existente — să ofere un tablou cît mai fidel al societății feudale de pe teritoriul Banatului din a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

IOAN DANI — COSTIN FENEȘAN

ANEXA

f.l., f.z., f.a. (1372—1378)

f. lr Nota quod ego magister Nicolaus Pauli de denariis quos Benedictus dictus Sclauus michi soluit ex mandato domini nostri videlicet Benedicti condam Bano. Johanni[1] filii Petri dedi X florenos.

Item de eisdem denariis de predicto Johanni filii Petri ex mandato eiusdem domini Bani destinauit[2] domum XX florenos.

Item domina de denariis predictis recepit I florenum.

Item de tributo Themesiensi ancepi ex vestro mandato LXXII denarios.

f. lv Sumpma expensarum ad coquinam et ad alia quauis necessaria pro calciis, pro feno, pro pabulo pro laboratoribus[3] sagene seu rethee et cina quantas domine dedi feria quarta proxima post festum sancti Georgii martiris vsque feriam sextam proximam post festum corporis XPI sunt LXII floreni cum decim[4] denaris[5] computando.

Nota pro quod festum corporis XPI die sabbato proximo, domine dedi II florenos de tributo Themesiensis.

Item in monlendinis[6] molluerunt VIII[7] cubulos frugum, videlicet cum cubulo Themesiensi.

Item ex mandato domini Bani pro calciis L denarios.

Item domine dedi XVII denarios.

Item ex mandato domine XXXX denarios Egidio.

Item domine de tributo dedi III + florenos.

Item de tributo Themesiensi + florenum.

Item de tributo Themesiensi domine dedi III florenos.

Item de tributo eciam dedi + florenum.

Item pro XX-ti denariis remutaui tunicam Chepaan a sartore.

Item banbusium Laurencii quocii remutaui pro XXVI denariis.

---

[1] În original urmează: *Johanni magistri*, șters

[2] În original urmează: *misit*, șters

[3] Scris încăodată și șters

[4] Astfel în original

[5] Corect: *denariis*

[6] Astfel în original

[7] Scris deasupra cuvîntului: *tres*, șters

https://biblioteca-digitala.ro

Item vnum negocium[8], videlicet kengel nomine, domino nostro comperaui pro XX denariis.

Item de tributo Themesiensi remutaui[9] pannum domine mee pro XXXVI denariis.

f. 2r Item post recessum vestre dominacionis, de tributo Themesiensi soluimus laboratoribus rete[10] CLX denarios.

Item XXXII denarios.

Item XXXII de tributo Themesiensi.

Item XVI denarios.

Item de tributo Temesiensi[11] in festo beati Basillidis pro pauperibus et ad coquinam necnon pro comparacionibus III florenos.

Item in sequenti dominici de eodem LX denarios ad quonquinam.[12]

Item eisdem laboratoribus sagene dedi XXIIII denarios.

Item feria tercia XXIIII denarios.

Item eisdem laboratoribus XXIIII dedi denarios.

Item eciam dedi XVI denarios.

Item eciam dedi XXXII denorios.

Item similiter XXXII denarios.

Sumpma expensarum postquam domina transiuit ad nupcies[13] de omnibus est sciendum videlicet de solu<cione>[14] VI + florenorum.

f. 2v Nota omnia ista venerunt post transitum vestre dominacionis.[15]

In tributo habuimus III florenos.

Item fario[16] habuimus I florenum.

Item de molendinorum habuimus + florenum.

Item de tributo Themesiensi I + florenum.

Item de tributo + florenum habuimus.

Item de molendinis in Remete habitis II florenos.

Item de eisdem molendinis habuimus II florenos.

Item eciam de molendinis in Remethe habitis vestre dominacioni dedi I florenum.

Item de tributo Themesiensi habuimus IIII florenos.[17]

Item de tributo III florenos.

Item in festo sancti regis Ladislai XXXXI florenos.

f. 3r Item nota omnia ista fuerunt post transitum domine mee.

Item pro XXI denariis comparaui erbas videlicet zekfw.

Item pro XV denariis ad coquinam comparaui carnes bouinas.

Item pro XV denariis, item carnes bouinas ad coquinam.

Item pro VII denariis.[18]

Item pro X denariis ollas comparaui.

Item domino nostro currigina pro sella XXVIII denariis.

Item frenum, kengel nomine, cum rinka et cum alio negocio pro XX denarios.

Item de tributo Themesiensi postquam dominus domum venit ad coquinam dedi L denarios.

f. 3v Item sexta feria domino bano ad coquinam expendi CXV denarios.

---

[8] În original urmează: *domino*, şters

[9] În original urmează: *domine mee de rasore*, şters

[10] În original urmează: *CXX*, şters

[11] Astfel în original

[12] Astfel în original

[13] Corect: *nupcias*; urmează: *VI*, şters

[14] Scribul a omis terminaţia

[15] Scris deasupra: *Ilwcha (?) magistri Dionisius (!)*, şters

[16] Lectură nesigură

[18] În original urmează: *quantos*, şters

[17] În original urmează un rînd şters: *Item de tributu II+ florenos*

[18] După subînţeles: *carnes bouinas ad coquinam*

https://biblioteca-digitala.ro

f. 4r Item nota de collectis de duobus ciuitatibus exigitis videlicet de Themesuar et de Somplio quantos michi dederunt super CCCC quanti[19] fuerunt; remaserunt[20] in illis LXXXVI florenos.

Item eciam super prescriptis expensis[21] remanserunt XXV floreni.

Quosquidem denarios prescriptos dedi vestre dominacioni[22]. Vos eosdem denarios fecisstis diuidere clientibus vestris quando ad regem transiuistis.

Item idem Nicolaus filius Almus de Ezkalla cum suis tenutis soluit michi XXXXII florenos cum centum denariis.

f. 4 v. —

f. 5r Item de Perÿemus et de Kenez cum suis tenutis dederunt michi III boues.

Item magister Lucasius de Lugas dedit XII boues.

Item Nicolaus dictus Almus de Hodus et de Ezkalla dedit VIIII boues.

f. 5 v Item feria tercia proxima post festum.[23]

Nota: feria tercia videlicet in festo sancti Viti septem carpentariis dedi cuilibet ipsorum III + florenos.

Item magistro eorundem dedi IIII florenos.

Item domino Bano comparaui decem wlnas pannorum Coloniensium. —

Item Junem Volachy pro I floreno comparaui calcium eciam sub tunica domini Bani sendonem.

Item pro LX denariis comparaui duo negocia kondreg et mentenk nomine.

Item est sciendum pro premissas soluciones feci eciam de collectis Moxond.

Sumpma denariorum pro carpantariis expensis XXVIII + floreni de collectis Moxond.

f. 6r Nota quod de denariis quos Benedictus dictus Sclauus michi soluit[24], de illis domina recepit I florenum.

Item pro X florenis et sexaginta duobus[25] denariis comparaui bissum sericum et sericam.

Item VI florenos de illis dedi carpentariis.

Item I florenum et LXXV denarios pro comparatione[26] vini dedi.

Item domino nostro videlicet magistro Nicolao comparaui secundum dimidium wlnas panni bochemicali LXVI denarios.[27]

Item de illis LV dedi pro barzano.

Item pro serico sartori Petro XVI denarios.

Item pro XX denariis remutaui vagium ancepis.

Item Michaeli filii Bekee de collectis in Moxond exigitis[28] dedi VI florenos racione huius quod ad regem transiuit.

Item de eisdem collectis I florenum dedi Paulo Gÿalak dicto.

Item pro L denariis banbusium Dominicii eciam de eisdem collectis videlicet in Maxond.

Item pro I floreno et V denariis eciam de collectis de Moxond exigitis domino comparaui vnum frenum cum suis pertinenciis que ad sellam conueniunt.

Item de eisdem Michaeli filatori ligaturarum XII florenos per centum denarios.

---

[19] În original urmează: *quantos*, șters

[20] Astfel în original

[21] În original urmează: *soluer (?)*, șters

[22] Șters peste: *da*

[23] Tot rîndul a fost tăiat

[24] Scris deasupra rîndului

[25] Scris deasupra rîndului

[26] În original urmează: *dedi*, șters

[27] Cuvintele care urmează: *item de illis*, fiind de prisos, le-am omis

[28] În original urmează: *ad*, șters

— Original pe hîrtie la *Arhiva Națională Maghiară Budapesta*, Dl. 37186, în fotocopie la Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro

EINE RECHNUNGSAUFZEICHNUNG AUS DEM BANAT DES XIV JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Die Verfasser veröffentlichen eine im Budapester Nationalarchiv aufbewahrte Rechnungsliste aus dem Banate, ermitteln das fehlende Datum aufgrund des Inhalts und des geschichtlichen Zusammenhanges und setzen es auf die Jahre 1372 oder 1378 an. Die wahrscheinlich von einem Italiener verfasste Liste der Einkünfte und Ausgaben des Temeser Gespanns Benedikt Himfy bietet aufschlussreiche Daten über Landwirtschaft, Handwerk und Handel im Banate des XIV. Jahrhunderts. Zu erwähnen wäre die erste urkundliche Belegung der Existenz des Temeser Kübels *(cubulus Themesiensis)*, als ein lokales Raummass für Getreide. Interesse gebührt auch den Angaben über die Einfuhr Kölner und böhmischer Stoffe. Die Rechnungliste ermöglicht ebenfalls einen Einblick in den Sachverhalt der Besitzungen des Temeser Gespanns.

https://biblioteca-digitala.ro